



Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yönünden Kullanılan Endeksler: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye

Merve Tuba RÜZGAR*
Asuman ALTAY**

Öz

Kişinin ait olduğu cinsiyetin toplumsal bir boyut kazanması durumunu ifade eden toplumsal cinsiyet kavramı ile ilgili pek çok kuruluş araştırma yapmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ölçüm noktasında tek bir yöntemin olduğunu söylemek mümkün değildir. Çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kullanılan endekslerin genel hatlarıyla açıklanıp söz konusu endeks değerlerinin Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Türkiye'de değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları açıklanmıştır. Akabinde toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kullanılan endeksler açıklanarak bu endeksleri araştıran kuruluşların veri tabanından AB ülkeleri ile Türkiye'nin endeks değerleri incelenmiştir. Çalışmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme, UNDP), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Kalkınma Merkezi (Organization for Economic Cooperation and Development/Development Centre), Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum, WEF), Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (European Institute for Gender Equality, EIGE)'nin verilerinden yararlanılarak; elde edilen veriler doğrultusunda, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kullanılan endekslerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi, AB Ülkeleri, Tür-

Indices Used for Gender Equality: European Union Countries and Türkiye

Abstract

Many organisations conduct research on the concept of gender, which refers to the social dimension of the gender to which a person belongs. However, it is not possible to say that there is a single method for measuring gender-based inequalities. The aim of the study is to explain the indices used in the field of gender equality in general terms and to evaluate the index values in the European Union (EU) countries and Türkiye in particular. Accordingly, the concepts of gender and gender equality are first explained in this study. Afterwards, the indices used in the field of gender equality were explained and the index values of EU countries and Türkiye were analyzed from the database of the organizations researching these indices. In this study, data from the United Nations Development Programme (UNDP), Organization for Economic Cooperation and Development- Development Centre, World Economic Forum (WEF), European Institute for Gender Equality (EIGE) were used in the field of gender equality.

Keywords: Gender, Gender Equality, Gender Equality Index, EU Countries, Türkiye.

* Dr., Merve Tuba Rüzgar, Dokuz Eylül Üniversitesi, e-mail: mrvtb87@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-4835-4559.

** Prof. Dr., Asuman Altay, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, e-mail: asuman.altay@deu.edu.tr. ORCID No: 0000-0002-6685-8101.

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 3 Nisan 2024

Makale kabul tarihi: 16 Ocak 2025

1302-9916©2024 emupress

Original research article

Article submission date: 3 April 2024

Article acceptance date: 16 January 2025

kiye.

Giriş

Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, kadın ve erkekler arasındaki sosyal yapılar tarafından oluşturulan rolleri, hakları ve sorumlulukları ifade etmektedir. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet kavramının kadın ve erkek arasındaki ayrımlarının sosyal normlar özelinde değerlendirilmesine dikkat çektiği söylenebilir. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek rollerine, haklarına, sorumluluklarına vurgu yapmayı amaçlarken kavramın temeli salt biyolojik cinsiyete dayanmamaktadır. Nitekim toplumsal cinsiyet bireyleri sağlık, eğitim, politika, istihdam gibi çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği (gender equality), kadın ve erkek cinsinin dengeli şekilde fırsatlar, haklar ve yaklaşımlardan yararlanması demektir. Böylece toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde insanların haklarının, sorumluluklarının, toplumsal statülerinin, kaynaklara erişimlerinin erkek ya da kadın olmalarından bağımsız olduğu söylenebilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekonomik, toplumsal ve politik birçok alanda şekillendiği için ölçümü de oldukça zordur. Bu noktada toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili pek çok kuruluşun araştırma yaptığı söylenebilir. Söz konusu bu kuruluşların en başında cinsiyet eşitsizliğini küresel boyutta ölçen ve bu noktada raporlar sunan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme, UNDP) gelmektedir. Ancak toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik ölçümünde kabul edilen tek bir yöntem ve kesin bir yol bulunmamaktadır (Özdemir ve Altay, 2022: 17, 22-29).

UNDP, 1995 yılında “*Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi*” ve “*Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi*” gibi toplumsal cinsiyet endekslerinin oluşturulmasında öncü olmuştur. Günümüzde çeşitli toplumsal cinsiyet eşitliği endeksleri, ülkeler arasında ve zaman içerisinde kadınların erkeklere göre değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu endeksler, ülkelerin göreceli performansını vurgulamakla birlikte uluslararası platformlarda ve ülke içinde kadınların refahının erkeklere göre değerlendirilmesini sağlamaktadır. Böylece hem ülkelerin göreceli performansı vurgulanmakta hem de uluslararası platformlar ve ülke içinde kadınların refahının nasıl iyileştirileceğine dair politika tartışmalarını teşvik etmeye yardımcı olmaktadır (Berik, 2022: 6). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin her ülkede aynı düzeyde olmadığı ve toplumdan topluma ölçüm kriterlerinin değişebileceği göz önüne alındığında, toplumsal cinsiyet eşitliği yönünden kullanılan endekslerin ölçüm kriterlerinin belirlenmesinin de zor olduğu söylenebilir.

Çalışmada UNDP tarafından oluşturulan “*Toplumsal Cinsiyet Ge-*

İşme Endeksi”, “*Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi*”, “*Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi*”; OECD Development Centre tarafından oluşturulan “*Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi*”; WEF tarafından oluşturulan “*Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi*” ile EIGE tarafından oluşturulan “*Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi*” verilerinden yararlanılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yönünden Kullanılan Endekslerin Tarihsel Süreçte Gelişme Dinamikleri

Ulusal ve uluslararası birçok kuruluş tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Örneğin 1990’lı yıllardan itibaren endeks geliştirmeye yatkın olan UNDP’nin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi ve eşitsizlik kaynaklarının gösterilmesi açısından büyük katkı sağladığı söylenebilir.

Dünya devletleri düzeyinde sadece kadın sorunlarını görüşmek üzere ilk kez 1975 yılında Meksika’da “*Birinci Dünya Kadın Konferansı*” düzenlenmiştir. Bu konferans sayesinde kadınlar ulusal, ekonomik ve kültürel açıdan oluşan birçok sınırı aşarak sorunlarını Birleşmiş Milletler (BM) platformunda tartışma imkanı bulmuşlardır. Devletlerin kadın sorunlarına olan yaklaşımları ilk kez bu konferans bildirgesiyle tanımlanmış, kadınların sorunları ilk kez uluslararası bir platformda tartışılmıştır. 1979 yılında ise 53 devlet tarafından imzalanan “*Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)*”² yürürlüğe girmiştir.

CEDAW’ın yürürlüğe girmesinin ardından durum değerlendirilmesi için 1980 yılında Danimarka (Kopenhag)’da “*İkinci Dünya Kadın Konferansı*” gerçekleştirilmiştir. Ancak kadının statüsünün iyileştirilmesi noktasında belirtilen konferansta çok yavaş ilerleme kaydedildiği söylenebilir (Anıl vd., 2011: 7, 8). Bu durumun fark edilmesi ile birlikte 1985 yılında 157 ülkenin temsil edildiği “*Üçüncü Dünya Kadın Konferansı*”nda “*Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri*” kabul edilmiştir (2000 BM Pekin Raporu). Pekin’de 1995 yılında yapılan “*BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı*” ise mevcut döneme kadar yapılan en büyük kadın konferansı olarak tarihe geçmiştir. Konferans’ta 189 ülkenin kabul ettiği “*Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu*”, “*kadın haklarının insan hakları*” olduğu vurgulanarak hükümetlere kadının güçlenmesinin ve toplumsal konumu açısından

² 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe giren, 11 Haziran 1985 tarih ve 3232 sayılı “*Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesine (CEDAW) Katılımın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*” 14 Ekim 1985 tarih 18898 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Böylece Türkiye, “*CEDAW*” Sözleşmesine dahil olan devletlerden biri olmuştur (2000 BM Pekin Raporu).

yükselmesinin sağlanması sorumluluğu yüklenmiştir (Anıl vd., 2001: 12).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında gerçekleşen diğer bir gelişme ise UNDP'nin küresel düzeyde geliştirdiği cinsiyet endekslerini 1995 yılındaki raporda yayımlamasıdır. Raporda “*Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (Gender-related Development Index)*” ve “*Cinsiyet Yetkilendirme Ölçümü (Gender Empowerment Measure)*” olarak iki farklı endeks ile cinsiyete bağlı durum belirlenmeye çalışılmıştır. Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi, ülkedeki refah düzeyini cinsiyet eşitsizliğini dikkate alarak ölçmektedir. Cinsiyet Yetkilendirme Ölçümü ise kadınlar ile erkekler arasındaki farkları ekonomik ve siyasal alanda ölçmek için oluşturulmuştur. 2010 yılı “*İnsani Gelişme Raporu*”nda, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili önceden kullanılan iki ölçeğin birleşimi olan “*Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (Gender Inequality Index)*” adıyla yeni bir endeks geliştirilmiştir (Yıldız, 2022: 6).

Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından kullanılan endeksler ölçüm yöntemleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kullanılan endekslerin göstergeleri, odak noktaları ve bu endeksleri üreten kuruluşların karşılaştırmalı bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksleri Karşılaştırması

ENDEKSLER	ÜRETEN KURULUŞ	ODAK NOKTASI	GÖSTERGELER
<i>“Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi-TCGE (Gender Development Index-GDI)”</i>	UNDP	İnsani gelişme	-“Sağlık”: Doğumda beklenen yaşam süresi -“Eğitim”: Okuryazarlık oranı, ortalama okullaşma süresi -“Yaşam standardı”: Kişi başına düşen yurt içi gelir
<i>“Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi (Gender Empowerment Measure-GEM)”</i>	UNDP	Güçlendirme	-“Siyasi katılım ve siyasi karar alma gücü”: Yasama ve yönetimde kadın oranı, parlamentoda kadın oranı -“Ekonomik katılım ve ekonomik karar alma gücü”: Kadın yasa koyucular, üst düzey yetkililer ve yöneticilerde kadın oranı, uzman ve teknik işlerde kadın oranı -“Ekonomik kaynaklara erişim”: Tahmini kazanılmış gelir oranı
<i>“Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi-TCEE (Gender Inequality Index-GII)”</i>	UNDP	Çok boyutlu	-“Üreme sağlığı”: Anne ölüm oranı, ergen doğurganlık oranı -“Güçlendirme (temsil ve eğitim)”: Parlamentodaki temsil oranı, en az ortaöğretim nüfus oranı -“İş gücü”: İş gücü piyasaları

<p>“Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi-SKTCE (Social Institutions and Gender Index-SIGI)”</p>	<p>OECD Development Centre</p>	<p>Sosyal kurumlar</p>	<p>-“Aile içi ayrımcılık”: Erken yaşta evlilik, çok eşlilik, miras, ebeveyn otoritesi -“Kısıtlı fiziksel bütünlük”: Kadın sünneti, kadına yönelik şiddet, kayıp kadınlar -“Kısıtlı kaynaklar”: Araziye güvenli erişim, toprak dışındaki varlıklara güvenli erişim, finansal hizmetlere erişim, işyerinde sahip olunan haklar -“Kısıtlı medeni haklar”: Vatandaşlık hakkı, adalet erişim hakkı, seyahat hakkı</p>
<p>“Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Gender Gap Index-GGI)”</p>	<p>WEF</p>	<p>Çok boyutlu</p>	<p>-“Ekonomik katılım ve fırsatlar”: İş gücüne katılım oranı, ücret eşitliği, tahmini kazançların oranı, parlamenter ve yöneticilerin oranı -“Eğitime katılım”: Okuryazarlık oranı, net ilköğretim okullaşma oranı, net ortaöğretim okullaşma oranı, net yükseköğretim kayıt yaptıırma oranı -“Sağlık ve hayatta kalma”: Beklenen yaşam süresi oranı, doğumda cinsiyet oranı -“Politik güçlenme”: Parlamentoda kadın sayısı, Bakanlık düzeyinde kadın sayısı, kadın devlet başkanları</p>
<p>“Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi- ATCEE (European Gender Index- EGI)”</p>	<p>EIGE</p>	<p>Çok boyutlu</p>	<p>-“Çekirdek alanlar”: İş (istihdam oranlarına katılım ve çalışma hayatının süresi), para (kadın ve erkeklerin aylık kazançları, ortalama aylık kazanç, ücretli işten elde edilen kazancın yanı sıra emekli maaşlarını, yatırımları, sosyal yardımları ve diğer gelir kaynaklarını da içeren ortalama eşdeğer net gelir, yoksulluk riski altında olmayan nüfusun yüzdesi ve cinsiyete göre en alt ve en üst beşte birlik dilimin oranı), bilgi (yükseköğretim mezunlarının kadın ve erkek yüzdesi ve kadın ve erkeklerin yaşamları boyunca örgün ve yaygın eğitim ve öğretim katılımları), zaman (kadınların ve erkeklerin evlerinin dışındaki spor, kültürel veya boş zaman etkinliklerine katılımları ile gönüllü ve hayırseverlik faaliyetlerine katılımları arasındaki cinsiyet ayrımı), güç (ekonomik karar</p>

			<p>almada cinsiyet dengesinin alt alanı, borsalarda ve ulusal merkez bankalarında işlem gören ulusal çapta kayıtlı en büyük şirketlerin yönetim kurullarındaki kadın ve erkeklerin oranı), sağlık (sağlık hizmetlerine erişim, karşılanmayan tıbbi ve/veya dışılık ihtiyaçlarını bildiren kişilerin yüzdesi). -“Uydu alanlar”: Kesişen eşitsizlikler (yabancı bir ülkede doğanlar, daha yaşlı çalışanlar, yalnız ebeveynler ve bakım rolü üstlenenler arasındaki istihdam oranları açısından cinsiyet ayrımının araştırılması, cinsiyet ayrımını etkileyebilecek diğer özellikler), şiddet (kadınlara karşı cinsiyete dayalı şiddeti ele alır. Cinsiyet Eşitliği Endeksi puanına eklenmez. Veri olmaması nedeniyle boştur).</p>
--	--	--	--

Kaynak: Tablo Jütting etc., “Measuring Gender (In)Equality: The OECD Gender, Institutions and Development Data Base”, pp. 76-77; EIGE (a)’dan yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de toplumsal cinsiyet eşitliği alanı ile ilgili çeşitli endeksler oluşturulduğu ve kuruluşların birbirinden farklı odak noktalara yoğunlaştığı görülmektedir. Kuruluşlar tarafından oluşturulan endekslerin yapılan ya da yapılacak olan çalışmalar için büyük bir kaynak teşkil ettiği söylenebilir. Nitekim söz konusu endeksler araştırmalara farklı bir boyut kazandırmakla birlikte spesifik çalışma imkanı da sunmaktadır. Geliştirilen farklı endekslerin çalışma alanlarına sundukları katkılar dışında ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında hangi noktada olduklarını görmeleri ve bu noktada politikalar oluşturmaları açısından da önem teşkil etmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yönünden Geliştirilmiş Endekslere Bakış

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gösteren endeksler; birçok alanda yaşanan eşitsizlikleri görebilme, hesaplanan ülke ya da bölge açısından zaman içindeki değişimleri izleyebilme olanağı sağlamaktadır. Uluslararası kuruluşlar ve bölgesel kuruluşlar tarafından endeksler aşağıdaki gibidir (Ecevit ve Tüzel, 2019: 109):

- “Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (Gender Development In-

dex)",

- "Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Endeksi (Gender Empowerment Index)",

- "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (Gender Inequality Index)",

- "Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (Social Institutions and Gender Index)",

- "Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Global Gender Gap Index)",

- "Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (European Gender Index)".

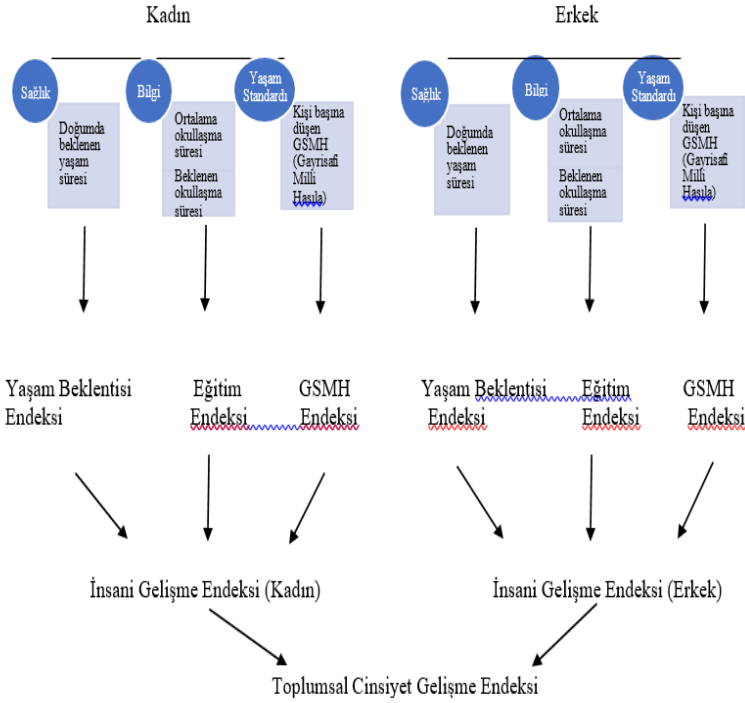
Çalışmanın bu bölümünde toplumsal cinsiyet eşitliği yönünden geliştirilmiş endeksler incelenmeye çalışılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (Gender Development Index)

"*Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (Gender Development Index)*" UNDP tarafından kullanılmakta olan "*İnsani Gelişmişlik Endeksi*"nin cinsiyet bakımından ayrılmış halini göstermektedir. İnsani Gelişmişlik Endeksi'nden bağımsız olarak yorumlanan ve ilk kez 2014 yılında yayımlanan Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi, uzun ve sağlıklı yaşam, eğitime erişim ve yaşam standartları şeklinde üç alana ayrılmaktadır (Ecevit ve Tüzel, 2019: 109-110).

"*Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE)*", İnsani Gelişme Endeksi'nin üç temel dayanak noktası olan "*sağlık* (doğumda beklenen yaşam süresi); "*eğitim* (ortama okullaşma süresi, beklenen okullaşma süresi); "*yaşam standardı* (kişi başına düşen yurtiçi gelir)" kadınlar için ayrı, erkekler için ayrı hesaplanmaktadır. Dolayısıyla endeksin; insani gelişme göstergelerini cinsiyetler özelinde açıkladığı, bu anlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini "*İnsani Gelişme Endeksi*" boyutları bakımından değerlendirdiği söylenebilir (Özdemir ve Altay, 2022: 25). Şekil 1'de TCGE boyut ve göstergeleri verilmiştir.

Şekil 1. Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi Boyut ve Göstergeleri



Kaynak: UNDP, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/UNDP-TR-TECHNICAL-NOTES-HDI-IHDI-HDR-2020-TR.pdf>, 13.03.2024.

Şekil 1’de görüldüğü üzere “*Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi*”, “*İnsani Gelişme Endeksi*”nin üç temel dayanağı olan sağlık, bilgi ve yaşam standardına dayanmaktadır. Endeksin temel dayanakları olan sağlık, bilgi ve yaşam standardı kadınlar ve erkekler bakımından ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Böylece yaşam beklentisi, eğitim ve gelirdeki cinsiyet farklılıkları ele alınmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Endeksi (Gender Empowerment Index)

Kadınların güçlenmesine ilişkin göstergeler içeren “*Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi (Gender Empowerment Index)*”, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini insani gelişmenin önüne engel gören anlayış doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi genel olarak “*ekonomik katılım*”, “*karar alma gücü*”, “*siyasal katılım*”, “*ekonomik kaynaklara erişim*” olmak üzere dört alt endeks

içermektedir. Endeksin göstergeleri ise yasama ve yönetimde kadın oranı, uzman ve teknik işlerde kadın oranı, parlamentoda kadın oranı ve kadınların satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kazanılmış gelirlerinin erkeklerinkine oranıdır. Ancak Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi yöntem bakımından eleştirilmiş ve 2009 yılından itibaren endeks hesaplaması yapılmamaktadır. Bunun yerine daha fazla alt boyut içeren Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi'nin kullanılması tercih edilmiştir (Ecevit ve Tüzel, 2019: 110).

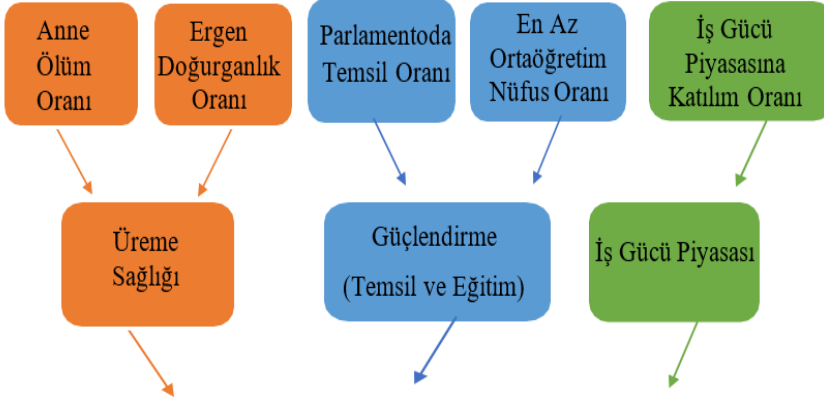
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (Gender Inequality Index)

“Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (Gender Inequality Index)” ilk kez 2010 yılında UNDP tarafından hazırlanarak Toplumsal Gelişme Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksine yönelik eleştirilere yanıt olarak geliştirilmiştir. *“Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCEE)”*, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini inceleyen ülkelerarası çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Berik, 2022: 6).

TCEE; *“üreme sağlığı”*, *“güçlendirme”* ve *“iş gücü piyasası”* olmak üzere üç boyutta incelenmektedir. Kadınlar ile erkelerin bu üç boyuttaki kazanımları arasındaki eşitsizlikler insani gelişme potansiyelinde oluşan kayıpları göstermektedir (Özdemir ve Altay, 2022: 24).

TCEE değeri 0 (sıfır) ila 1 (bir) arasında değişmektedir (0'a yaklaştıkça eşitlik artmakta, 1'e yaklaştıkça eşitlik azalmaktadır). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeks değerlerinin yüksek olması insani gelişme kayıplarında da yükselmeye işaret etmektedir (İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi). Toplumsal cinsiyet eşitliği sadece kadınların iş gücü artırımı ile sağlanamamaktadır. Nitekim bazı ülkelerdeki çabaların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan diğer unsurları azaltmadığı da görülmektedir. Bu nedenle kadınların iş gücünün artırılması için adımlar atılırken başta kadının çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Özellikle iş yaşamında kadın-erkek ücret ve statü eşitsizliğinin giderilmesi, kadınlara yönelik olarak yönetim, kademe ve kurul alanlarındaki engellerin azaltılarak eşitliğe giden yolun açılması önemli olmaktadır. Bu doğrultuda Şekil 2'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi boyut ve göstergeleri verilmiştir.

Şekil 2. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi Boyut ve Göstergeleri



TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİK ENDEKSİ

Kaynak: UNDP, **Human Development Report 2010: 20th Anniversary Edition**, p. 96.

Şekil 2’de gösterildiği üzere, TCEE’de sağlık boyutu (reproductive health) “anne ölüm oranı” ile “ergen doğurganlık oranı” olmak üzere iki gösterge ile ölçülmektedir. Güçlendirme (empowerment) ise her bir cinsiyetin parlamentodaki koltuk oranı ile orta ve yükseköğretim devam etme seviyeleri ile ölçülmektedir. Endeksteki çalışma boyutu (labour market) ise kadınların iş gücüne katılımları ile ölçülmektedir. Endeks değeri 0 (sıfır) ile 1 (bir) arasında değişmektedir. Endeksin 0 değeri alması kadın ile erkeğin eşitliğini göstermekteyken 1 değeri kadın ve erkekteki eşitsizliği yansıtmaktadır. Örneğin endeks değerinin 0 olması kadın ve erkeğin eşit ücret aldığını; 1 olması ise kadın veya erkeğin tüm boyutlarda diğerine kıyasla düşük ücret aldığını ifade etmektedir (Deniz ve Hobikoğlu, 2012: 125).

Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (Social Institutions and Gender Index)

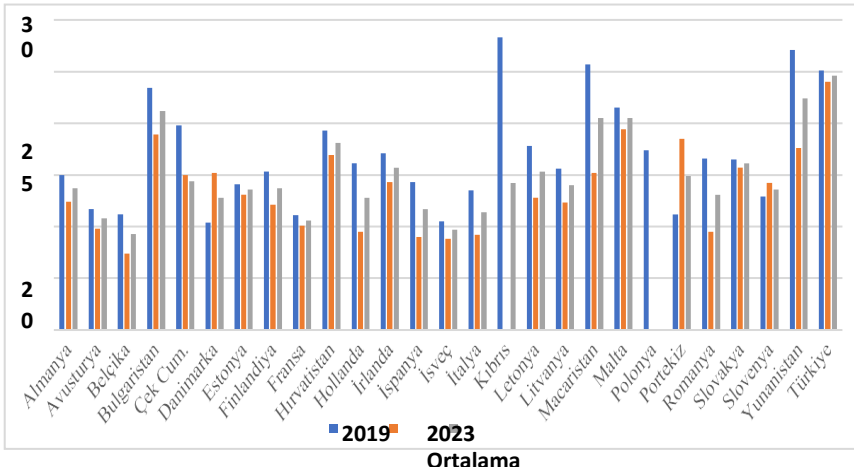
“Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (Social Institutions and Gender Index)”, “Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD)” Kalkınma Merkezi tarafından yayımlanmaktadır. “Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (SKTCE)”ye yönelik çalışmalar ilk kez 2009 yılında yapılmıştır. Söz konusu endeks, sosyal kurumlar çatısı altında kadınlara yapılan eşitsizliği ölçmekte (Özel vd., 2023: 352) ve “Sosyal Kurumlarda var olan Sosyal Norm ve Ayrıcalıklar” noktasına odak-

lanmaktadır (Özdemir ve Altay, 2022: 29). Bu bağlamda sosyal kurumları ölçen bu endeks, 4 boyutta gruplandırılmakta ve sosyal kurumlardaki ayrımcılığı ölçen 25 değişkene dayanmaktadır. (OECD.Stat; Gaëlle vd., 2020: 15).

- Aile içi ayrımcılık: Çocuk evliliği, ev sorumluluğu, boşanma hakkı, miras hakkı,
- Kısıtlı fiziksel bütünlük: Kadına yönelik şiddet, kayıp kadınlar, kadın sünneti, üreme üzerinde kontrol,
- Üretken ve finansal kaynaklara kısıtlı erişim: Araziye güvenli erişim, toprak dışındaki varlıklara güvenli erişim, finansal hizmetlere güvenli erişim ile iş yerinde sahip olunan haklar,
- Kısıtlı sivil özgürlükler: Vatandaşlık hakkı, siyasi temsil, adalete erişim

SKTCE değeri 0 ila 100 arasında değişmektedir. Kadına ayrımcılığın olmaması halinde endeks değeri 0, yüksek düzeyde ayrımcılık olması halinde ise endeks değeri 100 olmaktadır (Ecevit ve Tüzel, 2019: 110-111). Ancak 0 ila 100 değer aralığı, 2019 ve 2023 yıllarında açıklanan verileri kapsamaktadır. OECD İstatistik Kurumu tarafından 2009, 2012 ve 2014 yıllarına ilişkin veriler incelendiğinde, endeks değerlerinin "0" ila "1" aralığında değer aldığı görülmektedir. Buna göre endeks değerinin 0 olması kadın ve erkeğin eşit düzeyde olduğunu, 1 olması ise en yüksek ayrımcılığı ifade etmektedir.

Grafik 1. AB Ülkeleri ve Türkiye'nin Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (2019 ve 2023)



Kaynak: OECD.Stat.

Grafik 1'deki SKTCE değerleri incelendiğinde, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasında Belçika ve İsveç'te kadın ayrımcılığının en düşük olduğu, Macaristan ve Yunanistan'da ise ayrımcılığın daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca SKTCE'yi oluşturan göstergelere detaylı biçimde bakıldığında; SKTCE ortalamalarının oldukça düşük düzeyde olması OECD ülkelerinin çoğunluğunda kadınlar ile erkeklerin kanun önünde eşit olmasına bağlanabilir (Özel vd., 2023: 35).

Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Global Gender Gap Index)

"Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Global Gender Gap Index)", "Dünya Ekonomik Forumu" tarafından yayımlanmaktadır. 2006 yılından beri yayımlanan "Küresel Cinsiyet Uçurumu (The Global Gender Gap Report)" başlıklı rapor (Büker, 34), cinsiyet eşitsizliklerine ait ayrımları dört temel alanda geliştirilen göstergeler aracılığıyla ortaya koymaya çalışmaktadır. Belirtilen dört temel alan şunlardır (Karakaş ve Çevik, 216: 74-75):

- "Ekonomik Katılım ve Fırsat Endeksi",
- "Eğitime Katılım Endeksi",
- "Sağlık ve Hayatta Kalma Endeksi",
- "Politik Güçlenme Endeksi".

Sağlık, eğitim, ekonomi ve politika olarak seçilen dört temel endeks değerini içeren Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi yapısını içeren boyut, gösterge ve kaynaklar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeks Yapısı

BOYUT	GÖSTERGE	KAYNAK
"Ekonomik Katılım ve Fırsat"	"İş gücüne katılım oranı"	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization,ILO), ILOSTAT veri tabanı
	"Benzer işe ücret eşitliği"	Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum, WEF), Yönetici Görüşü Araştırması (Executive Opinion Survey, EOS)
	"Tahmini kazanılan gelir"	ILO, ILOSTAT veri tabanı (Erişim Mart 2022), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF), Dünya Ekonomik Görünümü (Ekim 2020), Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Veri Tabanı (Erişim Mart 2022)
	"Yasa koyucular, üst düzey yetkililer, yöneticiler"	ILO, ILOSTAT veri tabanı (erişim Mart 2022)
	"Profesyonel ve teknik çalışanlar"	ILO, ILOSTAT veri tabanı (erişim Mart 2022)

“Eğitime Katılım”	“Okuma yazma oranı”	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), UIS.Stat Eğitim İstatistikleri veri portalı. Mevcut veriler olmadığında, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme), İnsani Gelişme Raporları (Human Development Reports)’nın 2012-2022 yılları arasında mevcut verilerinden yararlanılmıştır.
	“İlköğretime kayıt oranı”	UNESCO, UIS.Stat Eğitim İstatistikleri veri portalı
	“Ortaöğretime kayıt oranı”	UNESCO, UIS.Stat Eğitim İstatistikleri veri portalı
	“Yükseköğretime kayıt oranı”	UNESCO, UIS.Stat Eğitim İstatistikleri veri portalı
“Sağlık ve Hayatta Kalma”	“Doğumda cinsiyet oranı”	Dünya Bankası, World Bank, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanı
	“Sağlıklı yaşam beklentisi”	Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, WHO), Küresel Sağlık Gözlemevi veri tabanı
“Politik Güçlenme”lar	“Parlamentodaki kadınlar”	Parlamentolararası birlik (Inter-parliamentary Union)
	“Bakanlık pozisyonundaki kadınlar”	Parlamentolararası birlik (Inter-parliamentary Union)
	“Kadın/erkek devlet başkanı olan yıllar (son 50)”	Dünya Ekonomik Forumu’nun hesaplamaları

Kaynak: World Economic Forum (WEF), Global Gender Gap Report 2022: Insight Report (July 2022), p. 54.

Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi “0” ile “1” değeri arasındadır. En yüksek puan 1 (eşitlik) ve mümkün olan en düşük puan 0 (eşitsizlik)’dir. Endeksteki 1 değeri eşitliği, 0 değeri ise eşitsizliği ifade etmektedir. Böylece endeks değeri 1’e yaklaştıkça uçurum azalmakta; 0’a yaklaştıkça uçurum artmaktadır (WEF, The Global Gender Gap Report 2017, 2017: 7).

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (European Gender Index)

AB’de ve Üye Devletler’de cinsiyet eşitsizliğini iyileştirme amaçlı belirli politikalar geliştirilmesi için cinsiyet eşitliği seviyesini uluslararası ve ulusal seviyede ölçmek amacıyla farklı izleme araçları geliştirilmiştir. Ancak bunların hiçbiri cinsiyet eşitliğini AB politika çerçevesi içinde ölçme amacıyla hazırlanmamıştır. Bu nedenle cinsiyet eşitliği endeksine yönelik ihtiyaç ilk kez “Avrupa Komisyonu”nun “2006-2010 Kadın-Erkek Eşitliği İçin Yol Haritası”nda ortaya konulmuş, ardından “2010-2015 Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Hareket Planı”na dahil edilmiştir. Böylece Cinsiyet Eşitliği Endeksi 2010’da

başlatılmış ve Brüksel’de 13 Haziran 2013 tarihinde lansmanı yapılmıştır. Endeks genel olarak; cinsiyet eşitliği noktasında daha kapsamlı bir perspektiften konuyu değerlendirir, kadının güçlendirilmesinden ziyade cinsiyet yaklaşımını benimser, cinsiyete göre ayrılmış güvenilir ve karşılaştırılabilir veri elde edilmesi için çağrıda bulunur (EIGE, a);

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi, AB³ ve Üye Devletleri 1’den 100’e kadar puanlama sistemiyle değerlendirmektedir. 100 puan, bir ülkenin kadın ve erkek arasında tam eşitliğe ulaştığı anlamına gelmektedir (EIGE, c). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi sekiz alandan oluşmaktadır. Söz konusu alanlar “iş”, “para”, “bilgi”, “zaman”, “güç” ve “sağlık” olmak üzere altı çekirdek alan ve “kesişen eşitsizlikler” ve “şiddet” olmak üzere iki uydu alandan oluşmaktadır. Tablo 3’te Toplumsal Cinsiyet Eşitliği alanları gösterilmiştir.

³ AB Toplumsal Cinsiyet Endeksi Avrupa Birliği bazında 2023 puanı 70,2’dir. AB’nin Endeks değeri AB bazında iş alanında 73,8; para alanında 82,6; bilgi alanında 63,6; zaman alanında 68,5; güç alanında 59,1; sağlık alanında 88,5’tir (EIGE, c).

Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Alanları

ÇEKİRDEK ALANLAR	
<i>İŞ</i>	İş alanı; Avrupa iş gücü pazarında kadınlar ile erkeklerin konumu ile ilgilidir. İş gücü pazarına katılım, sektörel ayrımcılık şekilleri, çalışma saatlerinin esnekliği gibi iş kalitesi alanlarında cinsiyet ayrımını ölçer.
<i>PARA</i>	Para alanı; kadınlar ve erkekler arasında mali kaynaklar ve ekonomik durum açısından eşitsizlikleri ölçer.
<i>BİLGİ</i>	Bilgi alanı; eğitim ve öğrenim açısından kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkları gösterir. Bu alan yüksek öğrenim yapma, ayrımcılık ve yaşam boyu öğrenme hususlarındaki farkları ölçer.
<i>ZAMAN</i>	Zaman alanı; ekonomik faaliyetler, bakım faaliyetleri ve diğer sosyal faaliyetler (kültürel, yurttaşlıkla ilgili, vb. dahil) arasındaki dengeye odaklanmaktadır. Çocuk bakımı ve ev işlerine harcanan zaman açısından cinsiyet ayrımı, kültürel faaliyetler, yardım faaliyetleri gibi yaşamın diğer yönlerindeki faaliyetlere harcanan zamanı ölçer.
<i>GÜÇ</i>	Güç alanı; politik ve ekonomik sahalarda kadınların ve erkeklerin temsili arasındaki farkları ölçer.
<i>SAĞLIK</i>	Sağlık alanı; sağlık durumu ve sağlık kuruluşlarına erişim açısından kadınlar ile erkekler arasındaki farklara odaklanır. Kişinin ortalama ömür, ömründeki sağlıklı geçen yılları arasındaki farklılıkları, tıbbi ihtiyaçları ya da dişle ilgili ihtiyaçların karşılanması arasındaki cinsiyete dayalı farklılıkları ölçer.
UYDU ALANLAR	
<i>KESİŞEN EŞİTSİZLİKLER</i>	Kesişen eşitsizlikler alanındaki değerler endeksin nihai puanı hesaplanırken dikkate alınmaz. Bu alan yabancı ülkede doğanlar, daha yaşlı çalışanlar, yalnız ebeveynler ve bakım rolü üstlenenler arasındaki istihdam oranları açısından cinsiyet ayrımını araştırarak, cinsiyet ayrımını etkileyebilecek diğer özellikleri inceler.
<i>ŞİDDET</i>	Şiddet; kadınlara karşı cinsiyete dayalı şiddeti ele alır ve cinsiyet eşitliği açısından gelişimin olmamasına dayanak oluşturan tutumlara, normlara ve şablonlara odaklanır. Uydu alan olarak, Cinsiyet Eşitliği Endeksi puanına eklenmez. Veri olmaması nedeniyle boştur.

Kaynak: EIGE (a).

AB tarafından 2006 yılında kurulan ve sadece cinsiyet eşitliğine adanmış olan “*European Institute for Gender Equality (Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, EIGE)*” verileri doğrultusunda Tablo 4’te Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 3. Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (2013-2023)

Ülke	2013	2015	2017	2019	2020	2021	2022	2023	Ort.
Almanya	62,6	64,9	65,5	66,9	67,5	68,6	68,7	70,8	66,9
Avusturya	58,7	61,3	63,3	65,3	66,5	68,0	68,8	71,2	65,4
Belçika	69,3	70,2	70,5	71,1	71,4	72,7	74,2	76,0	71,9
Bulgaristan	55,0	56,9	58,0	58,8	59,6	59,9	60,7	65,1	59,3
Çek Cum.	55,6	56,7	53,6	55,7	56,2	56,7	57,2	57,9	56,2
Danimarka	75,2	75,6	76,8	77,5	77,4	77,8	77,8	77,8	77,0
Estonya	53,4	53,5	56,7	59,8	60,7	61,6	61,0	60,2	58,4
Finlandiya	65,4	67,7	69,5	71,3	72,2	73,1	74,3	73,0	70,8
Fransa	48,6	50,1	50,0	51,2	52,2	52,5	53,4	58,0	52,0
Hırvatistan	52,3	52,6	53,1	55,6	57,9	59,2	60,7	60,7	56,5
Hollanda	74,0	74,0	72,9	72,1	74,1	75,9	77,3	77,9	74,8
İrlanda	65,4	67,7	69,5	71,3	72,2	73,1	74,3	73,0	70,8
İspanya	66,4	67,4	68,3	70,1	72,0	73,7	74,6	76,4	71,1
İsveç	80,1	79,7	82,6	83,6	83,8	83,9	83,9	82,2	82,5
İtalya	53,3	56,5	62,1	63,0	63,5	63,8	65,0	68,2	61,9
Kıbrıs	49,0	50,6	55,1	56,3	56,9	57,0	57,3	60,7	55,4
Letonya	55,2	56,2	57,9	59,7	60,8	62,1	61,4	61,5	59,4
Litvanya	54,9	54,2	56,8	55,5	56,3	58,4	60,6	64,1	57,6
Lüksemburg	61,2	65,9	69,0	69,2	70,3	72,4	73,5	74,7	69,5
Macaristan	52,4	51,8	50,8	51,9	53,0	53,4	54,2	57,3	53,1
Malta	54,4	57,8	60,1	62,5	63,4	65,0	65,6	67,8	62,1
Polonya	55,5	56,9	56,8	55,2	55,8	56,6	57,7	61,9	57,1
Portekiz	53,7	54,4	56,0	59,9	61,3	62,2	62,8	67,4	59,7
Romanya	50,8	51,2	52,4	54,5	54,4	54,5	53,7	56,1	53,5
Slovakya	53,0	52,4	52,4	54,1	55,5	56,0	56,0	59,2	54,8
Slovenya	62,7	66,1	68,4	68,3	67,7	67,6	67,5	69,4	67,2
Yunanistan	48,6	50,1	50,0	51,2	52,2	52,5	53,4	58,0	52,0
AB Ortalama	63,1	64,4	65,7	66,9	67,4	68,0	68,6	70,2	66,8

Kaynak: EIGE (b).

Tablo 4’te görüldüğü üzere AB ülkelerinde Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (ATCEE) ortalaması giderek artmıştır. 2013 yılında ATCEE Endeksi, 63,1 iken 2023 yılında endeks değeri 70,2 olmuştur. Verilen yıllara göre ATCEE değerlerinin genel ortalaması ise 66,8’dir. ATCEE verilen yıllardaki ortalaması en yüksek olan ülke 82,5 puanla İsveç; ortalaması en düşük olan ülkeler ise 52,0 puanla Yunanistan ve Fransa olmuştur.

Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda UNDP, OECD Development Centre, WEF, EIGE tarafından geliştirilen endekslerin genel olarak ekonomik-politik katılım, ekonomik-politik güçlenme, eğitime katılım, sağlık, yaşam standardı, eğitim üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Ancak her endeks toplumsal cinsiyet eşitliği noktasını farklı bir açıdan değerlendirmektedir. Nitekim UNDP tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi'nde toplumsal cinsiyet eşitliği "*İnsani Gelişme Endeksi*"nin sağlık, eğitim ve yaşam standardı boyutuyla ele alınmıştır. UNDP tarafından geliştirilen diğer bir endeks olan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi'nde ise toplumsal cinsiyet eşitliği konusu çok boyutlu olarak değerlendirilmiş ve üreme sağlığı, temsil/eğitim, iş gücü göstergeleri kapsamında ele alınmıştır. OECD Development Centre ise toplumsal cinsiyet eşitliğini sosyal kurumlar yönüyle ele almış, endeks göstergelerini aile içi ayrımcılık, kısıtlı fiziksel bütünlük, kısıtlı kaynaklar ile kısıtlı medeni haklar şeklinde belirlemiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini çok boyutlu açıdan ele alan WEF ise endeks göstergelerini ekonomik katılım, eğitime katılım, sağlık ve hayatta kalma, politik güçlenme olarak belirlemiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sadece AB ülkeleri özelinde değerlendiren EIGE ise endeks göstergelerini çekirdek ve uydu alanlar olmak üzere iki temel düzeye ayırmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik özellikle UNDP tarafından geliştirilen endeksler hem politika yapıcılara yol göstermesi hem de literatüre katkı sağlaması bakımından çok önemlidir. Bu bağlamda AB ülkeleri ile Türkiye özelinde toplumsal cinsiyet eşitliğini değerlendirmek için Tablo 5 oluşturulmuştur. Tablo 5'te UNDP tarafından oluşturulan Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCEE); WEF tarafından oluşturulan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (KTCEE); EIGE tarafından oluşturulan Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (ATCEE) verilerine yer verilmiştir. ATCEE, toplumsal cinsiyet eşitliğini sadece AB ülkeleri bağlamında ele aldığı için Türkiye bu endeks değerlendirilmesinde bulunmamaktadır. Ayrıca çalışmada ele alınan, ancak 2009 yılından itibaren endeks hesaplaması yapılmayan Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi ile sadece 2019 ve 2023 yılları verilerini içeren Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi'ne Tablo 5'te yer verilmemiştir. Tablo 5'te AB ülkeleri ve Türkiye'nin 2020-2022 yılları arası TCGE, TCEE, KTCEE, ATCEE değerleri ile bu yılların ortalamaları verilmiştir. İlgili tabloda özellikle Covid-19 salgını sonrasındaki gelişmeleri görebilmek açısından 2020 yılı sonrası ile bu yılların ortalamaları incelenmiştir.

Tablo 4. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi Yönünden AB Ülkeleri ve Türkiye'nin Durumu (2020-2022)

Ülke	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCGE)				Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCEE)				Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (KTCEE)				Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (ATCEE)			
	2020	2021	2022	Ort.	2020	2021	2022	Ort.	2020	2021	2022	Ort.	2020	2021	2022	Ort.
Almanya	0,962	0,965	0,966	0,964	0,078	0,074	0,071	0,074	0,788	0,796	0,801	0,795	67,5	68,6	68,7	68,3
Avusturya	0,974	0,977	0,972	0,974	0,052	0,052	0,048	0,051	0,744	0,777	0,781	0,767	66,5	68,0	68,8	67,8
Belçika	0,974	0,977	0,975	0,975	0,048	0,048	0,044	0,047	0,750	0,789	0,793	0,777	71,4	72,7	74,2	72,8
Bulgaristan	0,997	0,996	0,995	0,996	0,204	0,209	0,206	0,206	0,727	0,746	0,740	0,738	59,6	59,9	60,7	60,1
Çek Cum.	0,986	0,989	0,988	0,988	0,125	0,119	0,113	0,119	0,706	0,711	0,710	0,709	56,2	56,7	57,2	56,7
Danimarka	0,981	0,980	0,981	0,981	0,013	0,013	0,009	0,012	0,782	0,768	0,764	0,771	77,4	77,8	77,8	77,7
Estonya	1,019	1,025	1,022	1,022	0,095	0,099	0,093	0,096	0,751	0,733	0,733	0,739	60,7	61,6	61,0	61,1
Finlandiya	0,990	0,989	0,989	0,989	0,032	0,033	0,032	0,032	0,832	0,861	0,860	0,851	72,2	73,1	74,3	73,2
Fransa	0,990	0,986	0,986	0,987	0,084	0,083	0,084	0,084	0,781	0,784	0,791	0,785	52,2	52,5	53,4	52,7
Hırvatistan	0,991	0,999	0,993	0,994	0,095	0,092	0,087	0,091	0,674	0,733	-	0,469	57,9	59,2	60,7	59,3
Hollanda	0,959	0,961	0,960	0,96	0,027	0,024	0,025	0,025	0,736	0,762	0,767	0,755	74,1	75,9	77,3	75,8
İrlanda	0,978	0,987	0,991	0,985	0,073	0,073	0,072	0,073	0,798	0,800	0,804	0,801	72,2	73,1	74,3	73,2
İspanya	0,991	0,991	0,988	0,99	0,056	0,057	0,059	0,057	0,795	0,788	0,788	0,790	72,0	73,7	74,6	73,4
İsveç	0,987	0,986	0,983	0,985	0,023	0,023	0,023	0,023	0,820	0,823	0,822	0,822	83,8	83,9	83,9	83,9
İtalya	0,971	0,971	0,969	0,970	0,055	0,056	0,057	0,056	0,707	0,721	0,720	0,716	63,5	63,8	65,0	64,1
Kıbrıs	0,974	0,978	0,977	0,976	0,235	0,254	0,253	0,247	0,692	0,707	0,696	0,698	56,9	57,0	57,3	57,1
Letonya	1,020	1,023	1,022	1,022	0,146	0,149	0,142	0,146	0,785	0,778	0,771	0,778	60,8	62,1	61,4	61,4
Litvanya	1,024	1,027	1,028	1,026	0,107	0,105	0,098	0,103	0,745	0,804	0,799	0,783	56,3	58,4	60,6	58,4
Lüksemburg	0,990	0,991	0,993	0,991	0,048	0,042	0,043	0,044	0,725	0,726	0,736	0,729	70,3	72,4	73,5	72,1
Macaristan	0,983	0,989	0,989	0,987	0,247	0,236	0,230	0,238	0,677	0,688	0,699	0,688	53,0	53,4	54,2	53,5
Malta	0,983	0,980	0,980	0,981	0,167	0,166	0,117	0,150	0,693	0,703	0,703	0,700	63,4	65,0	65,6	64,7
Polonya	1,009	1,009	1,009	1,009	0,110	0,109	0,105	0,108	0,736	0,713	0,709	0,719	55,8	56,6	57,7	56,7
Portekiz	0,994	0,998	0,998	0,997	0,078	0,076	0,076	0,077	0,744	0,775	0,766	0,762	61,3	62,2	62,8	62,1
Romanya	0,966	0,981	0,981	0,976	0,229	0,236	0,230	0,232	0,724	0,700	0,698	0,707	54,4	54,5	53,7	54,2
Slovakya	0,995	1,002	1,002	1,000	0,184	0,180	0,184	0,183	0,718	0,712	0,717	0,716	55,5	56,0	56,0	55,8

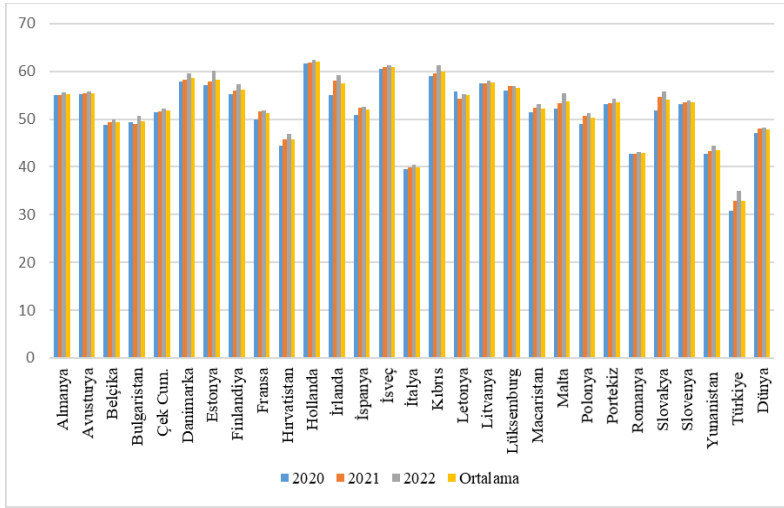
Slovenya	1,003	1,005	0,999	1,002	0,069	0,072	0,049	0,063	0,743	0,741	0,744	0,743	67,7	67,6	67,5	67,6
Yunanistan	0,970	0,969	0,969	0,969	0,119	0,119	0,120	0,119	0,701	0,689	0,689	0,693	52,2	52,5	53,4	52,7
Türkiye	0,938	0,939	0,941	0,939	0,277	0,270	0,259	0,269	0,635	0,638	0,639	0,637	-	-	-	-

Kaynak: UNDP, Gender Development Index, <https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI>; UNDP, Gender Inequality Index, <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>; World Economic Forum, **Global Gender Gap Report**, (2020-2022), <https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/>; EIGE (b)'den yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5 incelendiğinde, AB ülkeleri içinde İsveç, Finlandiya, Danimarka'nın toplumsal cinsiyet eşitliğinde 2020, 2021 ve 2022 yılları ortalamasında daha iyi durumda olduğu görülmektedir. AB ülkeleri içinde aynı ortalamanın kötü olduğu ülkeler ise Macaristan, Romanya, Yunanistan'dır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında değerlendirildiğinde, İsveç, Finlandiya ve Danimarka gibi İskandinav ülkelerinin dünya coğrafyasında en yüksek kadın temsil oranları %44 ile İskandinav ülkelerindeyken bu oran Asya'da %20, Pasifik ülkelerinde %19, Arap Yarımadasında ise %16 seviyelerinde kalmıştır (Sumbaş, 2021: 136). Dolayısıyla diğer endekslere farkla kadının güçlenmesi boyutu ile konuyu değerlendiren TCEE, KTCE ve ATCEE değerlerinde önde olan İsveç, Finlandiya, Danimarka gibi İskandinav ülkelerinin kadının temsil gücüyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Nitekim İsveç, Finlandiya, Danimarka gibi ülkelerde kadının iş gücüne katılım oranı da yüksek iken toplumsal cinsiyet eşitliğinin düşük olduğu Macaristan, Romanya, Yunanistan gibi ülkelerde genel olarak kadının iş gücüne katılımlarının da düşük olduğu görülmektedir. Grafik 2'de AB ülkeleri ve Türkiye'nin 2020-2022 yılları arasındaki kadının iş gücüne katılım oranları ile bu yıllar arasındaki ortalamaları gösterilmiştir.

Grafik 2. AB ülkeleri ve Türkiye'de Kadının İş gücüne Katılım Oranı (2020-2022, %)



Kaynak: ILOSTAT, <https://ilostat.ilo.org/data/#>, 10.01.2025.

Grafik 2'de görüldüğü gibi, İsveç, Hollanda, Danimarka, Finlandiya toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında olduğu gibi kadının iş gücüne katılım oranlarında da başarı göstermektedir. Grafik 2, toplumsal cinsiyet eşitliği ile birlikte değerlendirildiğinde; kadın iş gücü oranının düşük olduğu ülkelerin genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında da çok başarılı olamadığı söylenebilir. Örneğin toplumsal cinsiyet eşitliğinde çok iyi bir tablo çizmeyen Macaristan, Romanya, Yunanistan gibi ülkelerin kadının iş gücüne katılım noktasında da geri planda kaldığı söylenebilir.

Ekonomik durgunluğa neden olan Covid-19 salgının özellikle kadının istihdamı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı söylenebilir. Nitekim yaşanan ekonomik durgunluk kadınlar için daha uzun sürerken; erkekler için de yaşam beklentisini düşmesine sebep olmuştur. Özellikle salgından daha fazla etkilenen ülkelerde doğum oranlarının düştüğü, ekonomik belirsizlik ve kadınlar için ücretsiz bakım işlerinin arttığı söylenebilir (Euronews). Örneğin Hollanda'da AB politikaları ile birlikte kadının iş yaşamına katılımını artırmaya yönelik çalışmaların yapılması, yerleştirme örnekleri uygulaması gibi uzun vadeli yapılan ve yapılması planlanan politikaların ülkede toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması noktasında büyük katkı sağladığı söylenebilir (Baş, 2011: 72). Hollanda dışında Finlandiya toplumsal cinsiyet

eşitliği noktasında başarı gösteren ülkelerden biridir. Finlandiya'nın da bu başarısı genel olarak; ülkede toplumsal cinsiyet odaklı anket çalışmalarının yapılmasına, toplumsal cinsiyete yönelik belli dönemlerde hükümet raporlarının hazırlanmasına, kamu kurumlarında zorunlu olarak cinsiyet eşitliği kotasının oluşturulmasına, cinsiyet eşitliğini uygulama noktasında hem tetikleyici hem de denetleyici mekanizmaların oluşturulmasına bağlanabilir.

Sonuç

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet eşitliği açısından geliştirilen endeksler ele alınmıştır. BM, birçok alanda olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna, insani gelişme kapsamında yaklaşım göstermiş olup 1993 yılından itibaren yayımlanan insani gelişme endeksi içinde kadınların insani gelişimini ölçecek veriler toplamaya çalışmıştır. Hatta bununla da kalmayıp zaman içinde endekslerin gelişimine de katkıda bulunmuştur. Bugün konu ile ilgili birçok çalışmada başucu kitabı olan ve 2014 yılında son hali verilen "toplumsal cinsiyet gelişme endeksi" oluşturulmuştur.

BM, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olarak; insani gelişme endeksinin dışında, güçlendirme ve çok boyutlu eşitsizlik açısından da endeksler oluşturmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olarak BM dışında, OECD tarafından sosyal kurumlar ve cinsiyet endeksi; WEF tarafından küresel toplumsal cinsiyet uçurumu endeksi; EIGE tarafından Avrupa toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi oluşturulmuştur.

Literatüre endekslerin kazandırılması toplumsal cinsiyet kavramı ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda çalışanların araştırmalarında, incelemelerinde kullanacakları önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Özellikle araştırmacıların konu ile ilgili daha spesifik çalışma yapmaları, endeks verilerini değerlendirmeleri açısından önemlidir. Söz konusu bu endeksler, ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından hangi noktada olduklarını görmeleri ve eksikliklerini gidermeleri bakımından da önem taşımaktadır.

Endeksler incelendiğinde, dikkat çeken bir diğer nokta ise kadının çalışma koşullarının etkin bir şekilde düzenlenmesi, kadının istihdamdaki yerinin artırılması ülkenin toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi bakımından iyileşmesini sağlamaktadır. Endeksler arası karşılaştırmalarda bu ilişkinin karşılıklı olarak birbirini desteklediği söylenebilir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi yüksek olan ülkelerde kadının istihdamdaki oranının da yüksek olduğu ifade edilebilir.

Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği endekslerinin yer aldığı Tablo 5 genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de kadınların,

ekonomik ve sosyal durumlarına ilişkin verilerinde bir iyileşme olduğu söylenebilir. Ancak sonuçlar, kadınların toplumsal yaşamdaki temsiliyetleri göz önüne alındığında, arzu edilen noktada değildir. Nitekim Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)'ın "*81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi-2016*" Raporu'nda belirtildiği gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinde gerçek anlamda bir iyileşme yaşanmadığı, dolayısıyla Türkiye'de yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğinde temel sorunların olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Türkiye'de yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği durumunu ölçen çalışmaların artırılması, endeks çalışmalarının yapılması sorunun temeline inilmesi bakımından önem arz etmektedir. Çünkü siyasette, çalışma yaşamında, eğitim ve sağlık alanında salt kadınların sayısal olarak mevcut durumlarının artırılması değil, toplumsal yaşamda kadın-erkek eşitliği temelli dönüşümlerin yaşanması da gereklidir (Urul, 2016: 17). Dolayısıyla Türkiye'nin kadına yönelik istihdam politikalarına odaklı politikalar üretmesi dışında farklı sorunlara çözüm üreten politika ve çalışmalara da yönelmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye ve toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında ilerleme kaydetmek isteyen ülkelerde kadının iş yaşamına katılımını destekleyen politikaların yanı sıra iş yaşamında kadına yönelik ayrımcı bakış açısını önleyici politikalar geliştirilmesi, AB politikaları kapsamında çalışmalar ve pilot uygulamalar yapması önerilebilir. Bunun dışında toplumsal cinsiyet eşitliği noktasındaki temel sorunların belirlenmesi açısından ulusal çapta projelerin yapılması, bölgesel saha araştırmalarının yapılması, endeks çalışmalarının oluşturulması ve bu projeler ile çalışmaların çeşitli kurum/kuruluşlar tarafından desteklenmesi önemlidir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında, kadının iş yaşamına katılımını destekleyen politikaların oluşturulması dışında bu husustaki sorunların temeline inilmesi gerekmektedir. Nitekim artık küresel bir sorun haline gelen kadına şiddete yönelik politikalara ağırlık verilmesi cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından çok önemlidir. Dünyanın birçok yerinde kadınlar gelir, eğitim durumları ya da yaşları ne olursa olsun fiziksel, ekonomik ve cinsel şiddete maruz kalabilmektedir. Dünya genelinde yalnızca 2021 yılında 45.000'den fazla kadın ve kız çocuğu, aile üyeleri ya da eşleri tarafından öldürülmüştür. Nitekim kadına yönelik şiddetin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak tasvir edilen ülkelerde de görülmesi, kadına şiddetin dünyanın her yerinde gerçekleştiğini göstermektedir (Tatlı, 2022: 7-8). Örneğin, Dünya Bankası Cinsiyet Veri Portalı'nda yer alan 2018 yılına ait veri olan ve son 12 ayda fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalan kadınların oranını (%) gösteren veriler incelendiğinde; söz konusu

oranın düşük gelirli ülkelerde %22; alt-orta gelirli ülkelerde %17; üst-orta gelirli ülkelerde %9; yüksek gelirli ülkelerde %6 olduğu görülmektedir. Aynı yılda söz konusu oran Türkiye’de %12 olduğu ve bu oranın yüksek gelirli ülkelerin iki katı olduğu görülmektedir (World Bank, Gender Data Portal). Dolayısıyla ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi olarak ilerlemesini sağlayan toplumsal cinsiyet eşitlik için öncelikle küresel çapta bir sorun haline gelen kadına şiddetin durdurulması gerekmektedir. Bu kapsamda Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında sadece kadının iş yaşamına katılımını destekleyen politikalara değil, kadına şiddete karşı caydırıcılığı yüksek hukuki düzenlemelere ve bu konudaki farkındalığı artıracak gelişmelere de ağırlık vermesi gerekmektedir.

Yapılan çalışmada farklı endekslerde toplumsal cinsiyet eşitliği konusu endekse konu olan ülkeler açısından tablolar ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Endekslerde en dikkat çeken nokta; ülkelerin gelişme düzeyi düştükçe bu husustaki analizlere daha az destek vermeleri ve veri göndermemeleridir. Bu bağlamda birçok gelişmemiş ülkeye ait endeks verinin bulunmadığı söylenebilir. Endeks verileri incelendiğinde dikkat çeken diğer bir nokta ise ekonomik ve sosyal açıdan gelişmiş ülkelerde eşitliğin daha yüksek olmasıdır.

Kaynakça

- 2000 BM Pekin Raporu.
https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/547/ekutu_phane2.3.2.1.1.pdf?sequence=1, 30.03.2024.
- Anıl, E., İlkaracan, P., Kılıç, Z. Seral, G. ve Ülgen, T. (2001). *Pekin+5: Birleşmiş Milletler’de Kadının İnsan Hakları ve Türkiye’nin Taahhütleri*, Kadının İnsan Hakları Projesi (KİHP).
- Baş, M. M. T. (2011). *Avrupa Birliği’nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya ve Türkiye Örneklerinin İrdelenmesi*, Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Berik, G. (2022). *Towards Improved Measures of Gender Inequality: An Evaluation of UNDP’s Gender Inequality Index and A Proposal*, UN Women, Discussion Paper, No. 41, <https://internationalwim.org/wp-content/uploads/2022/12/Discussion-paper-Towards-improved-measures-of-gender-inequality-en.pdf>.
- Büker, S. *Medyada Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Haritalama ve İzleme Çalışması Geniş Özet*, Ankara: CEİDYayınları.
- Çiftçi, M. “Finlandiya’da Kadın”, <https://books.akademisyen.net/index.php/akya/catalog/download/1965/1984/44559?inline=1>, 01.04.2024.

- Deniz, M. H. ve E. H. Hobikoğlu (2012). "Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği", *International Conference on Eurasian Economies 2012*: 11-13.
- Ecevit, Y. ve G. B. Tüzel (2019). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi İçin El Kitabı*, Ankara: CEİD Yayınları.
- EIGE (a). *Cinsiyet Eşitliği Endeksi*, https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, 10.02.2024.
- EIGE (b). <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023>, 14.03.2024.
- EIGE (c). <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023/country>, 08.02.2024.
- Euronews. <https://tr.euronews.com/2021/10/29/avrupa-da-toplumsal-cinsiyet-esitligi-endeksinde-isvec-ilk-s-radayunanistan-son-s-rada-ye>, 31.03.2024.
- European Institute for Gender Equality (EIGE). *Cinsiyet Eşitliği Endeksi*, https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, 10.03.2024.
- Ferrant, G., L. Furet and E. Zambrano (2020). *The Social Institutions and Gender Index (SIGI) 2019: A revised framework for better advocacy*, OECD Development Centre, Working Paper No. 342.
- ILOSTAT. <https://ilostat.ilo.org/data/#>, 10.01.2025.
- İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/FAQs--GII_TR_v01.pdf, 10.02.2024.
- Jütting J. P., C. Morrisson, J. Dayton-Johnson & Denis Drechsler, "Measuring Gender (In) Equality: The OECD Gender, Institutions and Development Data Base", *Journal of Human Development*, ISSN: 1464-9888 (Print) 1469-9516 (Online) Journal homepage: www.tandfonline.com/journals/cjhd19.
- Karakaş, B. ve Ö. Ç. Çevik (2016). "Cinsiyet Eşitsizliğinin Ölçülmesi: Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Emek ve Toplum Dergisi*, 5 (13): 67-81.
- OECD.Stat. <https://stats.oecd.org/index.aspx?datasetcode=GIDDB2023#>, 18.03.2024.
- Özdemir, E. A. ve Altay, A. (2022). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kalkınma ve Devlet*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Özel, S. Ö., D. Veysikarani ve Ç. K. Taş (2023). "MENA Ülkelerinde Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi (SIGI) Değişkenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 54: 347-365.
- Sumbaş, A. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, (Edt. Aksu Bora ve Şengül İnce), "Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (HUKSAM).
- Tatlı, İ. (2022). *Kadın Haklarının Küresel Güncel Durumu*, İNSAMER Rapor 163, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/kadin-haklarinin-ku-resel-gu-ncel-durumu.pdf>, 10.01.2025.
- UNDP. (2010). *Human Development Report 2010: 20th Anniversary Edition*, [file:///C:/Users/wind/Downloads/HDR 2010 EN Complete report-1.pdf](file:///C:/Users/wind/Downloads/HDR%202010%20EN%20Complete%20report-1.pdf), 29.09.2024.
- UNDP. Gender Inequality Index, <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>, 14.03.2024.
- UNDP. Gender Development Index, <https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI>, 13.03.2024.
- UNDP. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/UNDP-TR-TECHNICAL-NOTES-HDI-IHDI-HDR-2020-TR.pdf>, 13.03.2024.
- Urul, A. K. (2016). *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi-2016*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).
- WEF. (2017). *The Global Gender Gap Report 2017*, Insight Report.
- WEF. *Global Gender Gap Report, (2012-2023)*, <https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/>.
- WEF. *The Global Gender Gap Report 2011*, [https://www3.weforum.org/docs/WEF GenderGap Report 2011.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF%20Gender%20Gap%20Report%202011.pdf), 15.03.2024.
- World Bank. *Gender Data Portal*, [https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/sg-vaw-1549-zs?view=bar&geos=TUR EUU LIC LMC HIC UMC LDC OED WLD](https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/sg-vaw-1549-zs?view=bar&geos=TUR%20EUU%20LIC%20LMC%20HIC%20UMC%20LDC%20OED%20WLD), 10.01.2025.
- World Economic Forum (WEF). (2022). *Global Gender Gap Report 2022: Insight Report (July 2022)*, [https://www3.weforum.org/docs/WEF GGGR 2022.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF%20GGGR%202022.pdf), 15.03.2024.

Yıldız, İ. (2022). "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Türkiye: İnsani Gelişme Endeksi Üzerinden Bir Değerlendirme", *Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5 (2): 1-20.